

Genretutkimuksen kaleidoskooppi

Anne Mäntynen, Susanna Shore ja Anna Solin (toim.): *Genre – tekstilaji*. Tietolipas 213. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2006. ISBN 951-746-855-5.

Genre eli suomeksi tekstilaji on käsite, joka on yleistynyt tekstintutkimuksessa vuodesta 1990 lähtien ja sittemmin myös kielenopetuksen yhteydessä. Vaikka eri tutkijat ovat jo runsaan kahdenkymmenen vuoden ajan käyttäneet genre-käsitettä hyväkseen tekstejä koskevissa tutkimuksissaan, ei genre-tematiikkaan painutunutta laajaa suomenkielistä kokonaisesitystä ole ollut saatavissa. Vuonna 2006 ilmestynyt Anne Mäntynen, Susanna Shoren ja Anna Solinin toimittama kokoomateos *Genre – tekstilaji* täyttää osaltaan tätä aukkoa suomenkielisessä tutkimuskirjallisuudessa. Teos perustuu vuonna 2003 Helsingin yliopistossa englannin ja suomen laitosten yhdessä toteuttamaan samannimiseen luentosarjaan. Lisäksi mukaan on kutsuttu kirjoittajaksi myös Seija Ridell, nytemmin Tampereen yliopiston tiedostusopin professori. Koska teoksen artikkeleiden kirjoittajista valtaosa on kielentutkijoita, on luonnollista, että teoksen painotus on kielitieteellinen. Kielitieteellistä näkökulmaa on kuitenkin täydennetty sekä kirjallisuudentutkijoiden että mediatutkijan näkemyksillä genre-olemuksista, sen kehittämisestä, käytöstä ja hyödyllisyydestä ko. aloilla. Näin teokseen on saatu ristivalotusta ja täydentävää näkemystä kielentutkijoiden artikkeleissaan esittämille näkemyksille. On kuitenkin heti todettava, etteivät kielentutkijatkaan edusta yhtä traditiota ja näkemystä, joskin ang-

losaksinen tutkimusperinne ja etenkin systeemis-funktionaalinen näkökulma eri variaatioineen ovat yhteistä monelle teoksen kirjoittajista. Tämä on tietysti luonnollista, kun ottaa huomioon teoksen lähtökohdat ja syntyhistorian.

Kirjan alussa on Anne Mäntynen ja Susanna Shoren laatima laajahko johdanto (runsaat 30 sivua). Johdannon tarkoituksena on mitä ilmeisimmin ollut helpottaa teoksen lukijoiden tehtävää esittelemällä ne pääasialliset teoreettiset suuntaukset, joihin kirjan artikkelit perustuvat (tekstien rakennepotentiaali, genre-rekisteriteoria, prototyypiteoria, perheyhtäläisyys, intertekstuaalisuus ja dialogisuus, tekstien hierarkkisesti järjestyvät makrorakenteet, etnometodologinen analyysi jne.) Tähän viittaa myös aivan johdannon loppuun sijoitettu genre- ja sen lähitermien vertailuun keskittyvä hyödyllinen alaluku. Käsittelem seuraavaksi vain muutamia johdantoluvussa esiintyvistä mielestäni huomionarvoisista asioista.

Yksi genretutkimuksen kannalta keskeisiä, mutta myös jossain määrin ongelmallisia käsitteitä on rekisteri, jonka olemusta kirjoittajat selventävät ansiokkaasti. Mäntynen ja Shore painottavat (s.19), että rekisterillä viitataan lähinnä kielimuotoon. Vaikka keskiössä onkin kielimuoto (merkitys- ja muototasoa), on rekisteri kuitenkin tilannekontekstin kautta ankkuroitu myös sosiaaliseen systeemiin. Myös rekisteri-käsitteen kehitystä käsitellään perusteellisesti.

Johdannossa käsitellään myös bahinilaista dialogisuuden käsitettä ja intertekstuaalisuuden käsitettä (Kristeva 1969). Vaikka asia onkin ehkä vähämer-

kityksinen genretutkimuksen koko kentässä, pidän silti ilahduttavana sitä, että kirjoittajat ovat pohtineet Bahtinin teoksen englanninkielisessä käännöksessä *The problem of speech genres and other late essays* (1986) käytetyn ilmauksen *speech genres* suomentamista ilmauksilla *puhegenre, puheen genre* ja *puheen lajit*, jotka suomeksi ovat harhaanjohtavia, sillä Bahtin viittaa ko. ilmaisulla sekä puhuttuun että kirjoitettuun kieleen. Tekijät tarjoavat vastineeksi tässä teoksessa ilmaisia *kielenkäytön lajit*, joka selkeästi paremmin kuvaa sitä, mistä alun perin on ollut kyse.

Intertekstuaalisuutta käsiteltäessä johdannon kirjoittajat ottavat esiin myös ns. tunnustettavan ja konstituoivan intertekstuaalisuuden käsitteet ja mainitsevat, että laajemmin kielitieteeseen nämä käsitteet on tuonut Norman Fairclough vuonna 1992. Tämä väite ei sinänsä ole väärä, sillä hyvällä syyllä voidaan sanoa, että laajemmin kielitieteilijöiden tietoisuuteen ne on tuonut juuri englanniksi kirjoittava Fairclough. Miltei samanlaiset käsitteet on kuitenkin esittänyt ranskalainen diskurssintutkija Jacqueline Authier-Revuz (1982; 1984), joskaan hän ei puhu intertekstuaalisuudesta, vaan diskurssien heterogeenisyydestä, jota on kahdenlaista: osoitettu heterogeenisyys (*hétérogénéité montree*, vrt. Fairclough'n *manifest intertextuality*) ja konstitutiivinen heterogeenisyys (*hétérogénéité constitutive*, vrt. Fairclough'n *constitutive intertextuality*). Osoitetussa heterogeenisuudessa voi Authier-Revuzin mukaan olla kahdenlaisia kielellisiä signaaleja, eksplisiittisiä ja implisiittisiä. Ensimmäiseen kategoriaan kuuluvat esim. suora tai epäsuora esitys ja sitaatit. Implisiittisiin merkkeihin puolestaan luetaan mm. ironia, alluusiot ja jäljitelmät, pastissit. Bahtinin yleisen

dialoogisuusperiaatteen ohella Authier-Revuz'n käsitteiden takana näkyy myös lacanilainen psykoanalyttinen käsitys: tiedostamaton jakaa subjektin aina väistämättä kahtia, mutta illusorisesti kirjoitettava tai puhuva subjekti kuvittelee tietoisuutensa ja diskurssinsa olevan autonomisia eli tiedostamattomasta ja toisudesta riippumattomia.

Johdanto on perusteellinen ja kattava. Se on kuitenkin myös osittain päällekkäinen melko monen artikkelin kanssa eikä lukija näin ollen voi myöhemmin paikoitellen välttyä eräänlaiselta *déjà vu*-ilmiöltä. Kun kirjassa on kovin monta kirjoittajaa, on tietysti vaikea tehdä johdantoa, joka ei olisi liian pintapuolinen, mutta ei myöskään paljolti päällekkäinen artikkeleiden kanssa. Ehkä kuitenkin johdantoa olisi osin voinut lyhentää.

Johdantoa seuraa 12 eri kirjoittajan artikkelit, jotka valottavat genren käsitettä kukin omalla tavallaan. Artikkelit ovat luonteeltaan ja lähtökohdiltaan erilaisia. Artikkelit voisi karkeasti ryhmitellä kolmeen eri tyyppiin. Osa artikkeleista valottaa yleisesti jonkin genretutkimukseen liittyvän osa-alan kokonaiskuvaa, toinen osa käsittelee genreä korpustutkimusten näkökulmasta ja kolmannessa artikkeliryhmässä esitetään uusia genre-malleja.

Genretutkimuksen osa-alueita

Anne Mäntysen artikkelissa selvitetään yksityiskohtaisesti tekstilajien rakenneominaisuuksia ja niiden erilaisia analyysimalleja. Tekstiä havainnollistavat erinomaiset esimerkit. Mäntysen käsittelee myös uutisten rakennetta erityistapauksena. Pohdittavaksi nousevat uutisten rakennetta määrittelevät seikat, kuten uutisarvoisuus, jota säätelevät mm. uutisen ajankohtaisuus ja kiinnostavuus kohde-

ryhmän kannalta eli uutisen tavoite siinä kohdekulttuurissa, jonne se suunnataan (s. 62). Kriittisen lingvistiikan näkemysten mukaan tekstin uutisarvo on sidoksissa siihen kulttuuriseen ja ideologiseen ”ilmastoon”, jossa uutinen julkaistaan ja jossa määritellään, mikä on uutisarvoista ja mikä ei.

Anna Solin käsittelee artikkelissaan ensin intertekstuaalisuuden käsitettä yleisesti, minkä jälkeen intertekstuaalisuuden ja genren välistä yhteyttä valoteetaan eri näkökulmista. Kun tarkastellaan tekstilajien ja intertekstuaalisuuden suhdetta, on merkittäviä eroja havaittavissa sen suhteen, kuinka paljon ja minkälaista avointa intertekstuaalisuutta eri tekstilajit sietävät. Tätä Solin havainnollistaa erinomaisesti vertaamalla keskenään mainostekstien ja akateemisten tekstien tapaa tuoda avoimesti intertekstuaalisia elementtejä mukaan tekstiin. Artikkelissa käsitellään myös tekstilajien sekoittumista eri näkökulmista: vakaiden genren konventioiden ja toisaalta tekstin funktioiden sekoittumisen näkökulmasta, joita molempia valaistetaan myös konkreetein esimerkein. Genrejen sekoittumisesta puhuessaan Solin kiinnittää huomiota myös metodologiselta kannalta ongelmallisiin oletuksiin (s. 93). Solin päättää erittäin selkeän ja havainnollisen artikkelinsa painottamalla, että eri tutkimukselliset näkökulmat edellyttävät erilaisia metodologisia valintoja ja usein jopa eri metodien yhdistämistä. Mitä epävakaammista tai emergenttimistä tekstilajeista on kyse, sen merkittävämpään asemaan nousevat tekstilajien hybridien ja niiden interdiskursiivisuuden¹ analysointi.

1. Interdiskursiivisuuden käsite yhdistetään usein Fairclough'n näkemyksiin (esim 1992). Käsi-

Bo Pettersson painottaa artikkelissaan, että lajin käsite on käyttökelpoinen myös kaunokirjallisuuden tutkimuksessa, kun muistaa ottaa huomioon sen, minkälaisia teoksia ollaan tutkimassa ja minkälaisesta teoreettisesta lähtökohdasta niitä tarkastellaan. Valitusta näkökulmasta johtuen voidaan ajatella, että lajit syntyvät ja muuntuvat joko sisäisten, ulkoisten tai molempien tekijöiden yhteisvaikutuksesta. Tämän suhteen kirjallisuustieteen ja kielitieteen näkemykset eivät poikkea toisistaan. Petterssonin, kuten monen muunkin, näkemyksen mukaan lajien syntyminen ja muuntuminen on seurausta sekä sisäisten että ulkoisten piirteiden yhteistoiminnasta. Tässä yhteydessä hän ymmärtääkseni tarkoittaa ulkoisilla tekijöillä mm. erilaisia kirjallisuusteoreettisia suuntauksia, mutta myös eritteenalojen painoarvoa ja vaikutusta paradigmoja muokkaavina tekijöinä. Pettersson tuo oikeutetusti esiin myös sen, että kun kirjallisuuden lajin käsitettä puntaroi suhteessa muuhun kuin länsimaiseen kirjallisuuteen, on entistä tärkeämpää tarkastella sitä kulttuurikontekstia, missä tekstit on luotu, sillä käsityksemme kirjallisuuden lajeista on hyvin sidoksissa länsimaiseen kulttuurikäsitteeseen (s.163).

Pirjo Lyytikäinen tarkastelee kaunokirjallisuuden lajeja nimenomaan rajojen asettamisen ja ylittämisen näkökulmasta. Itseäni ilahduttaa Lyytikäisen artikkelissa hänen kykynsä asettaa lajityyppiteorian kehitys kulttuurihistorialliseen kontekstiinsa erilaisten aatesuuntien, kirjailijoi-

te on kuitenkin ollut käytössä ranskalaisessa diskurssintutkimuksessa jo 70-luvulta lähtien. Mm. Michel Pecheux (1975: 147) korostaa interdiskursiivisuuden ensisijaisuutta diskurssiin nähden toteamalla, että jokaiselle diskursiiviselle muodostelmalle on ominaista se, että asiasta on jo aina puhuttu aiemmin, muualla, toisessa kontekstissa.

den ja filosofien näkemysten kautta niin, että lukijan on helppo ymmärtää, miten eri aikakausien näkemykset kaunokirjallisuuden eri lajeista ja luokitteluperusteista heijastavat kullekin aikakaudelle muutoinkin tyypillisiä ihanteita. Lyytikäinen käsittelee yleistä eurooppalaista kulttuuriperintöä ottamalla esiin jatkumon antiikin filosofeista (Horatius, Aristoteles, Platon) ranskalaisiin ja saksalaisiin ajattelijoihin ja kirjailijoihin (Boileau, Foucault, Genette, Derrida, Blanchot, Schlegel, Herder). Lyytikäinen päättää perusteellisen ja kattavan artikkelinsa pohdiskelemalla, onko lajiteoria tarpeellinen ja hyödyllinen postmodernissa ajattelussa ja nykykirjallisuudessa, jossa ”lajien sekoittumisesta on tehty postmodernia leikkiä” (s. 183). Lyytikäinen kuitenkin toteaa, että lajimallit ovat aina lähtökohta, sillä lajien tuntemus edesauttaa luovaa normien ylittämistä. Lyytikäinen painottaa, että uudenaikainen kirjallisuus on paljon haastavampaa lajiteorian kannalta kuin kirjallisuus, joka nojaa avoimesti tiettyihin norminmukaisiin lajimalleihin. Kun teoksen lajimalli ei ole enää itsestäänselvyys tai kun teokseen on upotettu piirteitä useammista lajityypeistä, tulee teoksen lajimallien löytämisestä ja määrittämisestä haaste (vrt. myös Solin yllä).

Seija Ridell tarkastelee artikkelissaan genren käsitteen merkitystä mediatutkimuksessa. Ridell taustoittaa genre-käsitteen esiinmarssia mediatutkimuksessa niin teoreettisena kuin pragmaattisenakin käsitteenä sijoittamalla sen ensin laajempaan tieteen paradigmaattiseen kontekstiin eli eri aloilla (erityisesti kirjallisuustieteessä) vallinneeseen strukturalistisen ja semioottisen perinteen jatkumoon ja ns. kulttuuriseen käänteeseen ihmistieteissä, jolloin kysymys merkityksestä ja sen tuottamismekanismeista nousee kes-

keiseksi. Ridell tarkastelee genre-käsitteen käyttöä ensinnäkin elokuvantutkimuksessa, sitten televisiotutkimuksessa ja lopulta journalismin tutkimuksessa. Käkille näille on ominaista, joskin vaihtelevassa määrin, se, että lajityyppisyys yhdistyy sekä tekstien (representaatioiden) tuottamiseen, vastaanottoon että yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Artikkelinsa lopuksi Ridell tekee aiemmin monipuolisesti esittämänsä perusteella erinomaisen yhteenvedon kahdeksasta seikasta, jotka toimivat, tai ainakin voisivat toimia, genretutkijoita yhdistävinä tekijöinä mediatutkimuksen alalla (s. 208–211). Ridell päättää artikkelinsa pohdiskelemalla genren käyttökelpoisuutta ja -kelvottomuutta uuden teknologian mahdollistamassa läpeensä medioituneessa kulttuurissa, jossa erityisesti hybridiys ja rajojen rikkomisen valtaavat entistä enemmän alaa. Hän ei myöskään usko verkon tarjoavan ratkaisua julkisuuden ja demokratian väliin jännitteeseen, sillä perinteiset instituutiot ja eliitti ovat jo hankkineet vahvan aseman myös verkossa. Ridellin mukaan genrenäkökulmalla on tässä yhteydessä merkittävä tehtävä: politisoida (eli tuoda julki) ylläkuvatut kehitysuunnat, jotka mediakeskustelussa esitetään usein itsestäänselvyysinä ja vaihtoehdottomina.

Jyrki Kalliokoski käsittelee tekstilajia ja sen konventioita koskevan tiedon suhdetta kielitaitoon suomi toisena kielenä -näkökulmasta. Lisäksi hän pohtii erittäin ansiokkaasti tekstejä ja tekstilajitietouden asemaa erilaisissa kielitaitoa kuvaavissa malleissa. Se että tekstilajien hallinta tai hallintaan harjaantuminen ja diskurssiyhteisön jäsenyys² on tavattu kytkeä yhteen, on Kalliokosken mukaan jossain määrin

2. Diskurssiyhteisökäsitteen ongelmallisuutta käsittelee myös Anne Mäntynen artikkelissaan.

ongelmallista, kun kyseessä on kouluopetus. Miten voi harjaantua tuottamaan erilaisia institutionaalisia tekstejä olematta niiden jäsen? Oppilaat eivät ole akateemisten yhteisöjen eivätkä ammattiyhteisöjen jäseniä, joskin he ovat monien muiden diskurssiyhteisöjen jäseniä.

Tekstinäytteet ylioppilaskokelaiden aineista havainnollistavat selkeästi sitä, missä määrin tekstilajille ominaiset konventiot on jo omaksuttu ja miltä osin ne ovat joissakin tapauksissa vielä jääneet puolitiehen. Vaikka tekstilajikonventiot hallittaisiinkin makrotasolla jo melko hyvin, tekee joko kielisysteemin puutteellinen hallinta tai tilanteeseen sopimattoman variantin valinta niistä ”vieraan” tuntuisia.

Kuten Kalliokoski toteaa, ei-syntyperäisyyteen ikään kuin automaattisesti liitetään jonkinasteinen epätäydellisyys, jonka vastakohtaksi asetetaan ns. syntyperäinen kielenpuhujana ja hänen kielikompetenssinsa. Perinteisesti alan kirjallisuudessa ei-syntyperäistä puhujaa on käsitelty lähes aina pelkästään kielenoppijana, vaikka todellisuudessa hänellä on monia muitakin rooleja. Syntyperäisen kielenpuhujan käsite on kuitenkin nykyisin pitkälle kyseenalaistettu. Kalliokoski ehdottaakin, että syntyperäisen kielenpuhujan käsite purettaisiin mm. asiantuntijuuden käsitteen kautta. Asiantuntijuus voi olla suhteellista ja monikerroksista. Maahanmuuttajan taidot suullisessa kielitaidossa saattavat olla hyvinkin korkeatasoisia, jolloin hänen vaikeutensa selvitä esimerkiksi abstraktimmista teksteistä ja tehtävistä jäävät helposti vaille ymmärrystä.

Genre aineistontutkijan käsitteenä

Toisen ryhmän muodostavat artikkelit, jotka pohdiskelevat genren käsitettä lä-

hinnä empiirisen aineiston pohjalta. Liisa Raevaara ja Marja-Leena Sorjonen tarkastelevat artikkelissaan suullista vuorovaikutusta keskustelunanalyttisestä näkökulmasta. Analyysissa on keskitytty yhteen asiointitilanteen vaiheeseen: käynnin syyn esittelyyn R-kioskissa ja Kelassa. Artikkelilla on nähdäkseni kaksi tavoitetta: a) eritellä sitä miten genre (=tilannetyyppi) ymmärretään keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa suhteutetaan se muuhun genretutkimukseen ja b) havainnollistaa empiirisen aineiston hienosyisen lingvistisen analyysin avulla, miten tietyssä tilannetyypissä esiintyvien kielellisten toimintojen ja muotojen kautta voidaan selittää, kuinka vuorovaikutustilanteessa toimijat osoittavat toimivansa tietyssä tilanteessa (=genressä) ja kuinka he sekä kielellisesti että ei-kielellisesti osoittavat mikä on odotuksenmuukaista ja mikä poikkeuksellista näissä tilanteissa.

Kirjoittajat toteavat (s.124), ettei genre ole ollut keskeinen käsite keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa, mikä selittyy sillä, että tutkimuksen keskiössä ovat olleet vuorovaikutustilanteita ja tilannetyyppejä pienemmät yksiköt, esim. toimintajaksot tai sekvenssit. Raevaara ja Sorjonen määrittelevät tilannetyypin kategoriaksi, jonka avulla osanottajat jäsentävät toimintaansa. Analysoimalla tilannetyyppejä pienempiä puheenvuoroista muodostuvia toimintajaksoja (esim. asiointikäynnin syyn esittäminen) päästään käsiksi siihen, miten vuorovaikutuksessa muotoillaan toimintoja osaksi laajempaa toimintaa.

Raevaara ja Sorjonen kiinnittävät huomiota myös genrejen vaihteluun, kuten rupattelun funktioon institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa: asiointigenre vaihtuu arkikeskusteluun. Rae-

vaaran ja Sorjosen mukaan rupattelu on selvästi valinnaista toimintaa sekä asioitaessa R-kioskissa että Kelassa. Sen sijaan rupattelun esiintymisehdot poikkeavat toisistaan näissä kahdessa instanssissa.

Anna Mauranen puolestaan vertailee yhden alagenren käännoiksi ja vastaavia supisuomalaisia tekstejä käännosteoreettisiin ja korpuslingvistisiin menetelmin. Tekstikorpuksena ovat elämäntaito-oppaat. Kuten Mauranen osoittaa, käännot muuttavat niitä kulttuureja, joihin ne tuodaan, mutta ne muuttuvat myös itse, sillä käännot ovat auttamattomasti eri tekstejä kuin tekstit, joista ne on käännetty. Käännot tuovat tulkittuuriin myös uusia genrejä, jotka kuitenkin muuttuvat ja kotoutuvat, kun niitä aletaan tuottaa kohdekulttuurissa omin voimin. Kun tutkimuksen kohteena olevia englannista suomeen käännettyjä elämäntaito-oppaita verrattiin supisuomalaisiin teksteihin henkilöviitteisyyden osalta, voitiin havaita, että henkilöviitteiset persoonapronominia käyttävät ilmaukset olivat moninkertaisesti yleisempiä käänno-suomessa kuin supisuomessa. Lopputuloksena on, etteivät käännotekstit noudata kummarkaan kielen konventioita, vaan ne ovat hybridejä. Mielenkiintoista on se, että korostuneesta henkilöviittausten käytöstä on tullut myös suomalaisten elämäntaito-oppaiden tunnusomainen lajipiirre (s. 238).

Anne Mäntynen ja Susanna Shore pohdiskelevat, millä kriteereillä ei-prototyyppinen tai lajipiirteiltään hybridi teksti ”Myllylän testamentti” voitaisiin luokitella johonkin tekstilajiin kuuluvaksi, sekä niitä merkityksenantoja, joita tällaisesta luokitukselta seuraa. Johanna Komppa puolestaan tarkastelee tiedotetekstin välttämättömiä ja valinnaisia rakennepiirteitä ja hybridejä lajiminai-

suuksia aineistonsa pohjalta.

Erlaisia genren kuvausmalleja

Kolmanteen ryhmään sijoittaisin Eija Ventolan ja Irma Taavitsaisen artikkelit, joissa he käsittelevät itse kehittämiään genre-malleja. Ventolan genre-rekisterimalli perustuu alun perin ns. Sydneyn koulukunnan malliin, jota hän on osaltaan ollut mukana kehittämässä. Hänen mielenkiintonsa kohteena on mm. genren vaihto suullisissa asioimistilanteissa (vrt. myös Raevaara & Sorjonen yllä) sekä uusien ”multisemioottisten” viestintävälineiden vaikutus viestinnän muotoutumiseen.

Ventola päättää artikkelinsa pohdiskelemalla genre-rekisteriteorian soveltamista vieraiden kielten oppimateriaaleihin. Hän painottaa (s. 116), että hänen esittämänsä genre-rekisteriteoria ei ole mikään ”kielellinen pakkopaita”, vaan malli, jonka avulla kielellistä variaatiota voidaan selittää. Useimmissa tapauksissa viestintätilanteet eivät ole kaavamaisesti toteutuvia rutiineja, jollaisina ne usein vieraiden kielten oppimateriaaleissa kuvataan. Todellisuudessa kokonaisrakenteen ja puheenvuorojen vaihtelu on huomattavasti monimuotoisempaa kuin mitä oppikirjadialegeissa annetaan ymmärtää. Ventola kritisoi oppikirjadialegeja siitä, että ne ”edelleenkin motivoituvat liian usein sanaston ja kieliopin opettamisen tarpeista” (s. 118). Ventola peräänkuuluttaakin vaihtoehtoisia lähestymistapoja kieltenopetukseen, joista yksi olisi eri kulttuuri- ja tilannekontesteissa tapahtuvan vuorovaikutuksen analysointi genre- ja rekisteripiirteet huomioiden.

Irma Taavitsaisen ns. monitasomalli puolestaan perustuu prototyyppiteoriaan, reseptiteoriaan ja tekstilingvistiseen diskurssianalyysiin sekä tekstin ulkoisten ja

sisäisten piirteiden korpuslingvistiseen analyysiin. Taavitsainen on kehittänyt malliaan genrekentän vaihtelun ja muutoksen kuvaamiseksi diakronisesti. Hänen korpuksenaan ovat keskiaikaiset reseptit.

Myös tämän tekstilajin sisällä esiintyy vaihtelua, joka selittyy tekstien erilaisella käyttötarkoituksella ja kohdeyleisöllä. Suurelle yleisölle suunnatut parannusoppaat ovat pitkälti kaavamaisia ja konventionaalistuneita, sillä niistä oli tärkeää löytää ohje mahdollisimman nopeasti. Sen sijaan akateemiselle yhteisölle suunnatuissa ohjeissa ilmenee huomattavaa vaihtelua; pelkän ohjeistuksen tai instruktioin sijasta tarkoituksena saattoi olla esimerkiksi herättää keskustelua jonkin aineen tehosta.

Metodisten aineiden yhdistäminen on Taavitsaisen mukaan (s. 281) osoittautunut hedelmälliseksi: tutkimusaineistosta saadaan esiin uusia piirteitä ja näin tutkittavasta tekstilajista saadaan entistä tarkempi ja monipuolisempi kuva. Erityisen hedelmällisenä Taavitsainen pitää tekstilajin ja tekstityypin käsitteen erottamista toisistaan. Tämä siksi, että samankin genren sisällä saaattaa esiintyä hyvin erityyppisiä tekstejä (tutkitussa genressä mm. kertomuksia, määritelmiä, väitteitä ja opastuksia). Näiden mieltäminen omiksi tekstityypeikseen omine kielellisine piirteineen on Taavitsaisen mukaan (s. 282) omiaan terävöittämään analyysia. Taavitsaisen kehittälemää mallia on sovellettu menestyksellisesti myös muunlaisten instruktiivisten tekstien tutkimuksessa.

Lopuksi

Genren käsite ja etenkin sen suomennos *tekstilaji* johtavat helposti ajattelemaan ensisijaisesti kirjoitettuja tekstejä. Joskin valtaosa genreteoreettisista kirjoituksista ja

sovelluksista koskee nimenomaan kirjoitettuja tekstejä, ei kuitenkaan ole mitään syytä ajatella, että nämä pohdinnat koskisivat vain tätä kielenkäytön muotoa. Tämä on ilahduttavasti huomioitu myös tässä teoksessa, sillä mukana on kaksi artikkelia (Raevaara & Sorjonen sekä Ventola), jotka tarkastelevat genreä puhutun vuorovaikutuksen näkökulmasta, joskin niiden lähtökohdat ovat tyystin erilaiset.

Kuten edellä esitetystä jo käy ilmi, teos ei ole pyrkinytkään yhdenmukaiseen näkemykseen genrestä, vaan pikemmin tuloksena ja tavoitteenakin on ollut luoda eräänlainen kaleidoskooppi, jonka prismat heijastelevat erilaisia sävyjä, painotuksia ja näkemyksiä. Tai kuten Anne Mäntynen ja Susanne Shore (s.41) johdannon lopuksi toteavat: ”Tekstilaji, genre, on eri aloja ja näkökulmia yhdistävä kattotermin, jonka alla kielen, kirjallisuuden, viestinnän ja kulttuurin tutkijat tarkastelevat lajin käsitettä sen eri ulottuvuuksista käsin. Kokoelman artikkelit muodostavatkin genreryypään tai -perheen, jonka jäsenillä on paljon yhteistä mutta kullakin myös jotain omaa.”

Moninäkökulmaisuutta voi pitää sekä teoksen vahvuutena että sen heikkoutena. Vahvuutena siksi, että se tarjoaa monipuolisen ja rikkaan kuvan genren käsitteestä ja -tutkimuksesta. Heikkoutena siksi, että prismojen moninaisuus saattaa häikäistä tai jopa hämmentää sellaista lukijaa, jonka perustiedot alasta eivät ole kovin syvälliset.

EIJA SUOMELA-SALMI
eisusa[-]@utu.fi

Lähteet

AUTHIER-REVUZ, JACQUELINE 1982:
Hétérogénéité montréalaise et hétérogénéité

- néité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours. – *DRLAV* 26 s. 91–156.
- 1984: Hétérogénéité(s) énonciative(s). – *Langages* 73 s. 98–111.
- BAHTIN, MIHAIL 1986: *Speech genres and other late essays*. Austin: University of Texas Press. (Ranskankielinen laitos 1984: *Pour une esthétique de la création verbale*. Paris : Gallimard.)
- FAIRGLOUGH, NORMAN 1992: *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- KRISTEVA, JULIA 1969: *Sémiotikè. Recherches pou une sémanalyse*. Paris : Seuil.
- PECHEUX, MICHEL 1975: *Les vérités de la palice. Linguistique, sémantique, philosophie*. Paris: Maspero.

Tekstilajitutkimuksesta kohti kielitieteen metateoriaa

Tommi Nieminen: *Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto 2010. 303 s. ISBN 978-951-39-3816-1.

Tommi Nieminen tarkastelee väitöskirjassaan, miten tekstilajia ja tekstien lajiutumista on käsitteellistetty tekstintutkimuksessa. Niemisen monografiassa ei ole kyse tekstiaineistoon kohdistuvasta tekstintutkimuksesta, vaan se edustaa kielentutkimuksen metateoriaa. Tarkastelun kohteena ovat erityisesti ne yleiset tieteenfilosofiset taustaolettamukset, joihin eri tekstilajiteorioissa implisiittisesti tai eksplisiittisesti sitoudutaan. Nuo olettamukset koskevat sekä tekstilajin käsitteen ontologiaa (mikä on tekstilajin olemisen muoto) että sen epistemologiaa (miten tekstilajeista tiedetään). Niemisen tutkimusotetta voi luonnehtia deduktiivis-aksiomaattiseksi, sillä hän pyrkii motivoimaan tekstilajin käsitettä soveltamalla Charles S. Peircen universaaleja sem(e)ioottisia kategorioita tekstilaji-ilmiöön. Lisäksi teoreettisena pohjana on

viestinnän etnografiasta peräisin oleva kontekstualisaatioteoria.

Niemisen tutkimusaihe on hyvin kiinnostava, haastava ja kunnianhimoinen. Lähestymistapa on semioottinen: hän pohtii tekstilajin käsitettä suhteessa kielentutkimuksen yleiseen merkkiteoriaan ja osana sitä. Nieminen esittää, että Peircen sem(e)iotiikka tarjoaa perustan tekstilajin olemuksen ymmärtämiseksi ja auttaa ratkaisemaan myös kielitieteen metateoreettisia kysymyksiä laajemminkin. Hän katsoo myös, että peirceläisellä semiotiikalla on yhtymäkohtia tietoisuuden merkkiluonnetta korostavien venäläisten ajattelijoiden Lev Vygotskyn sosiokulttuuriseen näkemykseen, Mihail Bahtinin ja Valentin Voloshinovin dialogisuuteen sekä myöhäisen Wittgensteinin pohdiskeluihin varmuuden luonteesta. Työssä kehitellyn semioottisen näkökulman tarkoituksena ei ole korvata olemassa olevia tekstilajiteorioita ja tutkimusmenetelmiä, vaan tarjota yleisempi ja samalla kattavampi semioottinen viitekehys, joka mahdollistaa tekstilajin käsitteen meta-